INTERNATIONAL JOURNAL OF TECHNOLOGY AND ACADEMIC RESEARCH

ISSN: 2224-6878 | Pakistan Volume 6, No. 10.

IF: 14.91 | 2026 http://waerasia.org/index.php/ijtar

YASHIRIN IQTISODIYOT VA UNING HUDUDLAR MOLIYA TIZIMI BARQARORLIGIGA SALBIY TA'SIRI

Ergashova Feruza Toshtemir qizi

Iqtisodiyot fakulteti Iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: eferuza462@gmail.com +998886181207

Ilmiy rahbar:Yaxshiqulova Moxinur Toxir qizi

Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashirin iqtisodiyotning iqtisodiy mohiyati, uning shakllanish sabablari va hududlar moliya tizimi barqarorligiga salbiy ta'siri tahlil qilingan. Xususan, yashirin iqtisodiyotning mahalliy budjet daromadlari, soliq tushumlari, investitsion muhit va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri yoritilgan. O'zbekiston, jumladan, Qashqadaryo viloyati misolida iqtisodiy faoliyatni rasmiylashtirish, moliyaviy shaffoflikni oshirish va hududlar budjet barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashirin iqtisodiyot, hududlar moliyasi, mahalliy budjet, soliq tushumlari, moliyaviy barqarorlik, norasmiy bandlik, raqamlashtirish, iqtisodiy rivojlanish.

Kirish: Bugungi globallashuv sharoitida iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, davlat moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish va hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda yashirin iqtisodiyot ko'lamini qisqartirish alohida ahamiyatga ega. Chunki iqtisodiy faoliyatning davlat tomonidan belgilangan tartibda hisobga olinmasligi va daromadlarning yashirilishi budjet daromadlarining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Hududlarning moliyaviy barqarorligi mahalliy budjet daromadlarining yetarliligi, xarajatlarni moliyalashtirish imkoniyatlari va iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish bilan chambarchas bog'liq. Agar hududda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlarining bir qismi daromadlarini yashirsa yoki soliqlarni to'liq to'lamasa, mahalliy budjetning moliyaviy imkoniyatlari cheklanadi. Natijada ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma va boshqa ijtimoiy sohalarni rivojlantirish uchun zarur mablag'larni shakllantirish qiyinlashishi mumkin.

Mazkur masalaning dolzarbligini O'zbekiston hududlari misolida ham ko'rish mumkin. Jumladan, Qashqadaryo viloyatida qishloq xo'jaligi, sanoat, qurilish, savdo va xizmat ko'rsatish sohalari iqtisodiy faoliyatning muhim yo'nalishlari hisoblanadi. Ushbu tarmoqlarda iqtisodiy operatsiyalarning to'liq rasmiylashtirilishi va soliq majburiyatlarining bajarilishi hududning moliyaviy imkoniyatlarini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi.

Shu sababli yashirin iqtisodiyotning hududlar moliya tizimiga ta'sirini o'rganish, uning kelib chiqish sabablarini aniqlash va samarali qarshi choralarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Asosiy qism: Yashirin iqtisodiyot — iqtisodiy faoliyat natijalari yoki ayrim operatsiyalarining davlat hisobidan ataylab yashirilishi, daromadlarning to'liq deklaratsiya qilinmasligi va tegishli qonuniy majburiyatlardan qochish bilan bog'liq iqtisodiy faoliyatdir. Bunga savdo tushumlarini to'liq ko'rsatmaslik, ish haqi va daromadlarni yashirish, ayrim xo'jalik operatsiyalarini rasmiy hisobga kiritmaslik kabi holatlar kiradi.

ISSN: 2224-6878 | Pakistan Volume 6, No. 10.

IF: 14.91 | 2026 http://waerasia.org/index.php/ijtar

Yashirin iqtisodiyotni norasmiy iqtisodiyot tushunchasidan farqlash lozim. Norasmiy iqtisodiyot, asosan, tegishli tartibda rasmiylashtirilmagan ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va mehnat faoliyatini qamrab oladi. Yashirin iqtisodiyot esa rasmiy faoliyat yuritayotgan korxonalarning daromad yoki operatsiyalarni ataylab yashirishini ham o‘z ichiga olishi mumkin.

Yashirin iqtisodiyotning shakllanishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatadi. Jumladan, soliq va ma’muriy majburiyatlarni bajarish xarajatlari, tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligi yetarli emasligi, norasmiy bandlik, korrupsiya xavfi, ayrim xo‘jalik operatsiyalarining to‘liq qayd etilmasligi va qonuniy faoliyat yuritish tartiblarining murakkabligi shular jumlasidandir. Biroq yashirin iqtisodiyotning mavjudligini faqat soliq stavkalari bilan izohlash to‘g‘ri emas. Bunda davlat boshqaruvi sifati, qonunchilikka ishonch, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati va tadbirkorlik muhitining qulayligi ham muhim rol o‘ynaydi.

Masalan, kichik tadbirkorlar buxgalteriya hisobi va soliq hisobotlarini yuritishda qiyinchiliklarga duch kelsa, iqtisodiy faoliyatni to‘liq rasmiylashtirishga bo‘lgan rag‘bat pasayishi mumkin. Shuning uchun yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish faqat nazorat choralarini kuchaytirishdan iborat bo‘lmasligi kerak. Qonuniy faoliyat yuritishni osonlashtirish va tadbirkorlar uchun qulay sharoit yaratish ham zarur.

O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sohadagi muhim huquqiy hujjatlardan biri **O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 20-iyundagi 394-sonli «O‘zbekiston Respublikasida “Yashirin iqtisodiyot” ulushini qisqartirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qaroridir.** [1]Mazkur qaror iqtisodiyotda xufiyona aylanmani kamaytirish, iqtisodiy faoliyatning shaffofligini oshirish va zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy etishga qaratilgan.

Qarorda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishning bir qator ustuvor yo‘nalishlari belgilangan. Jumladan, iqtisodiyot tarmoqlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish, mahsulotlarni markirovkalash, naqd pulsiz hisob-kitoblarni rivojlantirish, bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini oshirish hamda yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish shular jumlasidandir. Shuningdek, tashqi savdoda xufiyona aylanmani kamaytirish va aholi o‘rtasida qonuniy iqtisodiy faoliyatning afzalliklarini targ‘ib qilishga ham alohida e’tibor qaratiladi.

Mazkur chora-tadbirlarning hududlar moliya tizimi barqarorligini ta’minlashdagi ahamiyati, avvalo, iqtisodiy operatsiyalarning rasmiy hisobga olinishi va daromadlarning shaffofligini oshirish orqali namoyon bo‘ladi. Tadbirkorlik subyektlari faoliyatining qonuniy asosda yuritilishi soliq tushumlarining to‘liqroq shakllanishiga yordam berishi mumkin. Bu esa mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlash, hududiy infratuzilmani rivojlantirish va aholining ijtimoiy ehtiyojlarini moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xususan, Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi, savdo, qurilish va xizmat ko‘rsatish sohalarida elektron hisob-kitoblarni kengaytirish, mehnat munosabatlarini rasmiylashtirish hamda tadbirkorlik faoliyatining shaffofligini oshirish yashirin iqtisodiyotni qisqartirishning muhim

[1] https://lex.uz/ru/docs/4864136

ISSN: 2224-6878 | Pakistan Volume 6, No. 10.

IF: 14.91 | 2026 http://waerasia.org/index.php/ijtar

hududiy yo‘nalishlari bo‘lishi mumkin. Mazkur sohalarda iqtisodiy operatsiyalarning rasmiy qayd etilishi nafaqat soliq tushumlarini oshirishga, balki sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish va hududning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanishga ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, belgilangan chora-tadbirlarning natijadorligi ularning amalda qay darajada bajarilishi, tadbirkorlar uchun qonuniy faoliyat yuritish sharoitlarining qulayligi va raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlariga bog‘liq. Shu sababli yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda nazorat mexanizmlarini takomillashtirish bilan bir qatorda, tadbirkorlikni qonuniylashtirishni rag‘batlantirish, ortiqcha ma’muriy to‘siqlarni kamaytirish va zamonaviy raqamli xizmatlardan foydalanishni soddalashtirish ham muhimdir. Umuman olganda, yashirin iqtisodiyotga qarshi samarali choralar ko‘rish hududlarning moliyaviy mustaqilligini mustahkamlash, mahalliy budjetlar barqarorligini oshirish va uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Yashirin iqtisodiyotning YAIMdagi ulushi, foizda

Kesim	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
JAMI	7,7	7,0	6,9	7,4	6,5	7,2	7,4	7,8	7,9	7,9
Qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sanoat	4,7	4,2	4,4	4,0	3,9	5,0	4,2	3,9	3,7	3,5
Xizmatlar	14,3	13,6	12,7	13,3	12,0	13,0	13,7	14,1	13,9	14,1
Qurilish	11,8	12,0	15,2	16,5	10,5	10,7	7,9	7,7	7,8	7,2

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ma’lumotlari asosida muallif tomonidan qayta ishlandi.

https://siat.stat.uz/data/3841/?lang=uzc

Moliya bozori har qanday mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uning barqarorligi iqtisodiy o‘sish, investitsion faoliyatni rivojlantirish va makroiqtisodiy muvozanatni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Biroq moliya bozori samarali faoliyat yuritishi uchun iqtisodiy jarayonlarning shaffofligi muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, yashirin iqtisodiyotning mavjudligi moliya bozori barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan asosiy

ISSN: 2224-6878 | Pakistan Volume 6, No. 10.

IF: 14.91 | 2026 http://waerasia.org/index.php/ijtar

omillardan biri hisoblanadi. Yashirin iqtisodiyot davlat tomonidan rasmiy hisobga olinmaydigan, soliqqa tortilmaydigan yoki qonunchilik talablariga to‘liq rioya qilmagan holda amalga oshiriladigan iqtisodiy faoliyatlar majmuasidir. Ilmiy adabiyotlarda yashirin iqtisodiyot tushunchasi turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan. Jumladan, iqtisodchi olim **Friedrich Schneider**[2] yashirin iqtisodiyotni rasmiy statistika va soliq tizimidan yashirilgan iqtisodiy faoliyat sifatida ta’riflaydi. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, yashirin iqtisodiyot hajmi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda davlat moliyaviy tizimining samaradorligi pasayadi, chunki iqtisodiy operatsiyalarning muhim qismi rasmiy nazoratdan tashqarida amalga oshiriladi. Shuningdek, iqtisodchi **Edgar Feige**[3] yashirin iqtisodiyotni iqtisodiy faoliyatning rasmiy hisobotlardan yashirilgan qismi sifatida izohlaydi va u davlat fiskal siyosatining samaradorligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi.

1. Mahalliy budjet daromadlari va soliq tushumlari

Yashirin iqtisodiyotning paydo bo‘lishi va rivojlanishiga bir qator iqtisodiy va institutsional omillar sabab bo‘ladi. Ularga yuqori soliq yuklamasi,davlat nazoratining yetarli darajada samarali emasligi, korrupsiya darajasining yuqoriligi, institutsional muhitning zaifligi hamda iqtisodiy faoliyatni rasmiylashtirish jarayonining murakkabligi kiradi. Bundan tashqari, naqd pul aylanmasining yuqoriligi ham yashirin iqtisodiyotning kengayishiga xizmat qiladi. Bunday sharoitda iqtisodiy subyektlar o‘z faoliyatini rasmiy sektordan yashirishga harakat qiladi, natijada iqtisodiyotning ma’lum qismi davlat nazoratidan tashqarida qoladi.Yashirin iqtisodiyot moliya bozori barqarorligiga bir nechta yo‘nalishda salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Avvalo, u davlat byudjeti daromadlarining kamayishiga olib keladi. Chunki yashirin iqtisodiyotda faoliyat yuritayotgan subyektlar soliqlarni to‘lamaydi yoki ularni yashirishga harakat qiladi. Natijada davlat byudjetiga tushadigan daromadlar kamayadi va davlatning ijtimoiy hamda iqtisodiy dasturlarni moliyalashtirish imkoniyatlari cheklanadi. Bu hududlarda maktablar, shifoxonalar, yo‘llar va boshqa ijtimoiy infratuzilmani moliyalashtirish imkoniyatlariga ta’sir qilishi mumkin. Bu esa moliya tizimining barqarorligiga salbiy ta’sir qiladi.[4]

O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda O‘zbekistonda norasmiy va yashirin iqtisodiyotning jami hajmi 498 045,2 milliard so‘mni tashkil etgan. Bu ko‘rsatkich yashirin va norasmiy iqtisodiy faoliyatni o‘rganish muhimligini ko‘rsatadi. Biroq bu miqdorni davlat budjeti yo‘qotgan mablag‘lar bilan tenglashtirish mumkin emas.

2. Investitsion muhitga ta’siri

[2] Friedrich Schneider. *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?* — International Monetary Fund Working Paper, 2012.

[3] Feige E. The Underground Economy and the Measurement of GDP.

[4]https://www.researchgate.net/publication/403442677_MOLIYA_BOZORI_BARQARORLIGINI_TA'MINLASHDA_YASHIRIN_IQTISODIYOT_BILAN_KURASHISH_JIHATLARI

ISSN: 2224-6878 | Pakistan Volume 6, No. 10.

IF: 14.91 | 2026 http://waerasia.org/index.php/ijtar

Yashirin iqtisodiyot iqtisodiy faoliyatning shaffofligini pasaytirib, tadbirkorlar o‘rtasida teng raqobat sharoitlarini buzishi mumkin. Faoliyatini qonuniy olib borayotgan korxonalar barcha soliqlarni to‘layotgan bir paytda, yashirin ishlayotgan subyektlarning mavjudligi ularga nisbatan nohaq ustunlik yaratishi mumkin. Shu sababli iqtisodiy operatsiyalarni rasmiylashtirish va moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish sog‘lom investitsion muhitni shakllantirishga yordam beradi.

3. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta’siri

Mahalliy budjet daromadlari hududlarning rivojlanishi uchun muhim moliyaviy manbadir. Soliq tushumlarining barqaror shakllanishi ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish va infratuzilma loyihalarini amalga oshirishga ko‘maklashadi. Shu bois yashirin iqtisodiyotni qisqartirish hududlarning moliyaviy imkoniyatlarini mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

4. Qashqadaryo viloyati misolida

Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi, savdo, qurilish va xizmat ko‘rsatish sohalarida iqtisodiy faoliyatni rasmiylashtirish muhim ahamiyatga ega. Elektron to‘lovlardan foydalanish, mehnat shartnomalarini rasmiylashtirish va tadbirkorlik daromadlarini to‘g‘ri hisobga olish soliq tushumlarining shaffofligini oshirishga yordam berishi mumkin. Bunday choralar mahalliy budjet daromadlarini mustahkamlash va hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi.

O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirishga qaratilgan huquqiy hujjatlardan yana biri O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 10-dekabrdagi PF-246-son «Naqdsiz hisob-kitoblarni ommalashtirish va yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Farmonidir. Ushbu hujjatda naqd pulsiz to‘lovlarni kengaytirish, iqtisodiy operatsiyalarning shaffofligini oshirish va tadbirkorlik faoliyatini rasmiylashtirishga qaratilgan maqsadlar belgilangan. Mazkur yo‘nalishlarning amalga oshirilishi soliq tushumlarini yaxshiroq hisobga olish, halol raqobat muhitini rivojlantirish va hududlar moliya tizimining barqarorligini mustahkamlashga yordam berishi mumkin.

Xulosa: Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yashirin iqtisodiyot hududlarning moliyaviy barqarorligi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omillardan biridir. Iqtisodiy faoliyatning norasmiy shaklda amalga oshirilishi soliq tushumlarining kamayishi, mahalliy budjet daromadlarining to‘liq shakllanmasligi, sog‘lom raqobat muhitining buzilishi hamda investitsion jozibadorlikning pasayishi kabi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. O‘zbekiston, xususan, Qashqadaryo viloyati sharoitida yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish uchun tadbirkorlik faoliyatini rasmiylashtirish, elektron to‘lov tizimlarini kengaytirish, mehnat munosabatlarini qonuniy asosda tashkil etish va moliyaviy nazorat mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, tadbirkorlar uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, ortiqcha ma’muriy to‘siqlarni kamaytirish va raqamli xizmatlardan foydalanishni soddalashtirish ham zarur. Xulosa qilib aytganda, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish faqat nazorat choralarini kuchaytirish bilan cheklanmasdan, iqtisodiy faoliyat ishtirokchilarini qonuniy ishlashga rag‘batlantirishga ham asoslanishi lozim. Mazkur yo‘nalishlarda izchil ish olib borish mahalliy budjetlarning daromad bazasini mustahkamlash, investitsion muhitni yaxshilash va hududlarning barqaror rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratishga xizmat qiladi.

ISSN: 2224-6878 | Pakistan Volume 6, No. 10.

IF: 14.91 | 2026 http://waerasia.org/index.php/ijtar

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 10-dekabrdagi PF-246-son *«Naqdsiz hisob-kitoblarni ommalashtirish va yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»*gi Farmoni URL: https://lex.uz/uz/docs/-7897630

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 20-iyundagi 394-son qarori. *O‘zbekiston Respublikasida “Yashirin iqtisodiyot” ulushini qisqartirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.* URL:https://lex.uz/ru/docs/4864136

3. Friedrich Schneider. *Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? —*
International Monetary Fund Working Paper, 2012.

4. Feige E. The Underground Economy and the Measurement of GDP.

5. https://www.researchgate.net/publication/403442677_MOLIYA_BOZORI_BARQARORLIGINI_TA'MINLASHDA_YASHIRIN_IQTISODIYOT_BILAN_KURASHISH_JIHATLARI

6. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligining SIAT rasmiy statistik ma’lumotlar tizimi: https://siat.stat.uz/

7. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat budjeti va hududiy moliya bo‘yicha ochiq ma’lumotlar.